

ERNST A FRANZ MÜCKUSCHOVÉ Z BUCHBERGU – ZAKLADATELÉ GYMNAZIJNÍHO MUZEA V OPAVĚ¹

Pavel Šopák

Při severním okraji Dolní Červené Vody, od roku 1964 administrativní součástí obce Stará Červená Voda,² těsně při hranici jejího katastru a katastru sousedního města Vidnavy, se rozkládá zemědělský podnik.³ Sestává z ryze utilitárních objektů nestejného stáří a funkce, seskupených kolem prostorného dvora, jehož dominantu tvoří obytná budova, přiléhající těsně ke komunikaci. Jde o někdejší obydlí vrchnosti, přičemž označení zámek zní v této souvislosti poněkud nadneseně, i když se na mapách z doby kolem roku 1900 objevuje. Od poloviny 17. století až do sklonku století následujícího drželi dvůr Mückuschové z Buchbergu. Pozornost vyvolává především ona dvoupodlažní obytná budova, na kterou navazuje zahrada, oddělená od silnice masivní kamennou zdí.

Toto prostředí, dnes zcela banální, je symbolicky spjato s kulturními dějinami českého Slezska doby kolem roku 1800: právě zde se narodili bratři Mückuschové – Ernst (14. března 1740–25. října 1814) a Franz Carl Anton Cyprian (26. září 1749–11. srpna 1838)⁴ – příští zakladatelé Gymnaziálního muzea v Opavě (1814–1818). Tehdy vyhlížel vrchnostenský dům podstatně jinak, jelikož jeho dnešní stav je produktem mladších přestaveb. Ty následovaly poté, co v únoru 1792 Ernst Mückusch Dolní Červenou Vodu spolu se statkem Černá Voda prodal Konrádovi hraběti Sternberg-Rudelsdorf (1766–1837), zemskému hejtmanu rakouské části Niského knížectví a bezesporu iniciátorovi klasicistních adaptací. Po něm dědil jeho mladší syn Karl

¹ Studie byla zpracována v rámci řešení projektu OPVK 2.3 Historizace střední Evropy (č. projektu CZ.1.07/2.3.00/20.0031), jehož nositelem je Slezská univerzita.

² Označení Dolní Červená Voda (Neider Rothwasser) administrativně zaniklo v rozpětí let 1961–1964, viz TUREK, Adolf a kolektiv: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004, s. 122.

³ Dnes Stará Červená Voda čp. 2. – Objekt vlastní firma ARGO ARW, s. r. o.

⁴ MICKUSCH, Gustav: *Der Veteran im Gesenke*. Altwater, 5, 1887, s. 121–124, 137–141; KETNER, Adolf: *Beiträge zur Geschichte des schlesischen Adelsgeschlechte Mikusch-Buchberg und der rittermässigen Scholtisei Schwarzwasser*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 5, 1909–1910, s. 19–20. – O uložení ostatků Franze Mückusche v dodnes dochované klasicistní hrobce ve Stěbořicích viz SPATZIER, Johann: *Beiträge für die alte Geschichte des Burgberges, der Umgebung und der Stadt Jägerndorf*. Jägerndorf 1880, s. 17.

Traugott Sternberg-Rudelsdorf.⁵ Posledními soukromými majiteli statku Dolní Červená Voda před rokem 1945 byli Latzelové (od 1862), konkrétně významný podnikatel Anton Cajetan Latzel.

Ačkoliv se tedy vrchnostenský dům v Dolní Červené Vodě v mladších údobích výrazně proměnil, lze jej považovat za památku na sourozence Mückuschovy, neboť zde prožili dětství a mládí a sem se vracívali ze studií či cest. Zde se jim dostalo prvního vzdělání, zde získali první životní zkušenosti. Ty ovlivnil jejich otec Urban Mückusch z Buchbergu (zemřel 1773),⁶ zemský starší Niského knížectví, známý svým zájmem o modernizaci zemědělství v intencích soudobého fyziokratismu – ekonomické nauky, kladoucí důraz na zemědělství jako zdroj národního bohatství. Na statku zaváděl pěstování brambor a jetele⁷ a pokoušel se o účinnější distribuci hospodářských sil kupříkladu vysazením kolonie Johannaberg (česky nazývaná Johanka), pojmenované po Urbanově manželce Johaně, rozené Falkenhaynové z Glošku (1724–1773).⁸ Směrování bratrů Mückuschových ovlivnil jejich otec aktivitou ve funkci zemského staršího Niského knížectví a podílem na založení a činnosti Královské slezské zemědělské společnosti v Opavě (1770–1808).⁹ Úřady zemských starších existovaly v letech 1743–1782 coby mezičlánek mezi Královským úřadem Opavě, reprezentujícím v rakouském dílu Slezska ústřední správní orgán, a mezi městy a vrchnostmi. Rozsah jejich působnosti odpovídal stavovské struktuře země podle knížectví, tj. sídly v Těšíně, Opavě a Vidnavě (pro Niské knížectví). Činnost zemských starších spočívala v pořizování statistických zpráv o stavu země a ve všestranné podpoře civilizačního pokroku. Dochované dokumenty odhalují zájem úředníků na exploataci přírodního bohatství nebo o podporu řemesel a obchodu rakouského dílu Slezska, ale i o celkový progres; takto vyznívá text neznámého německého autora,

⁵ Konrad hrabě Sterberberg-Rudelsdorf se v roce 1798 oženil s Antonií, rozenou svobodnou paní Skrbenskou z Hříště; syn Karl Traugott se v roce 1835 oženil s Františkou, rozenou hraběnkou Falkenhaynovou. Viz *Neues preussisches Adels-Lexicon oder Genealogische und diplomatische Nachrichten* 5. Leipzig 1839, s. 439–440.

⁶ Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), sbírka matrik, sign. Vi–I–14, fol. 213.

⁷ ENS, Faustin: *Das Oppaland oder der Troppauer Kreis* 4. Wien, Carl Gerold 1837, s. 319, o Dolní Červené Vodě obecně viz s. 318–319. K 18. století jako zlatému období pěstování jetele a o důvěře, kladené do jeho rozšíření jako zdroje blahobytu, viz HEJDUK, Stanislav: *Jetel luční. Rostlina, která změnila evropské zemědělství*. Vesmír, 91, 2012, č. 11, s. 642–646.

⁸ ZAO, sbírka matrik, sign. Vi–I–14, fol. 209.

⁹ K. k. Agricultur-Gesellschaft im Herzogthum Schlesien byla zřízena císařským dekretem ze dne 8. srpna 1770 a zanikla patentem ze dne 13. srpna 1808, kdy byla sloučena s Moravskou zemědělskou společností v Brně (k. k. mährische Ackerbaugesellschaft in Brünn). Ale i poté v moravskoslezských tištěných schématech nacházíme údaje pro moravskou a slezskou část společnosti odděleně, tj. existence samostatné slezské společnosti jako by ještě doznívala.

přestavující návrh na hospodářskou obnovu zemí, který byl přijat jako vzor pro modernizaci slezské země.¹⁰

Lze předpokládat, že nejen Franz,¹¹ ale také Ernst získal v rodném domě základní vzdělání. A stejně tak nejen Franz, ale že také Ernst vystudoval nejméně gymnázium. U Franze jsme si ovšem s dosaženým vzděláním jisti: na opavské gymnázium přibyl v roce 1760, záhy přešel do Olomouce a odtud do Bílé Vody, kde působil vynikající hudebník a profesor filozofie Antonín Brosmann (1731–1798). Jelikož jej lákal vojenský stav, na přání otce studoval inženýrskou akademii ve Vídni (1766–1768), ostatně nevýnosný otcovský statek zprvu přinutil oba bratry k vojenské kariéře – Ernst vstoupil do Althanova regimentu (1761–1763), Franz do 54. pěšího pluku Karla hraběte Callenberga (od 1768). Jestliže však pro staršího Ernsta se otevřela možnost úřednické kariéry ve službách Niského knížectví a posléze funkce krajského hejtmana pro Opavský kraj, zprvu se sídlem v Krnově, později v Opavě, podmíněná převzetím otcovského majetku, Franz chtěl nechtěl nalezl ve vojenské službě trvalé existenční zajištění. S ní však současně získal možnost setkávat se s učením, a to nejen ve Vídni. A s intelektuálními kontakty získal patrně i příležitost poznat soudobé přírodovědné sbírky a botanické zahrady.

Pro Franzovo sebevzdělání a pro jeho orientaci v aktuálním dění v botanice, geologii a muzejnictví byl klíčový vídeňský pobyt (1775–1778), rázně ukončený vypuknutím války o bavorské dědictví (1778–1779). Tehdy se pravidelně setkával s učením, jejichž jména připomínají v Mückuschovcích nekrologích Faustin Ens, Heinrich Grabowski a po nich Christian d'Elvert: šlo o profesora přírodovědy Nicolause Josepha von Jacquin (1727–1817), tvůrce botanické zahrady v Schönbrunnu a ředitele univerzitní botanické zahrady ve Vídni, ředitele vídeňské všeobecné nemocnice a profesora medicíny Josepha von Quarin (1733–1814), mineraloga a montanistu Ignáce Borna

¹⁰ ZAO, fond Královský úřad Opava, kart. 485, inv. č. 638, sign. 12/1b.

¹¹ GRABOWSKI, Heinrich: *Nekrolog [Franz Ritter von Mückusch und Buchberg]*. Flora oder allgemeine botanische Zeitung (Regensburg), 21, 1838, č. 1, s. 205–208. Některé informace opakuje a dále doplňuje text uložen v ZAO, fond Gymnaziální muzeum Opava, kart. 5, strojopis nadepsaný *Hauptmann Franz Ritter von Mückusch und Buchberg. Zum Gedenken*, jehož autorem byl patrně Anton Baron a byl sepsán v roce stého výročí úmrtí, tj. roku 1937. – ENS, Faustin: *Der Veteran im Gesenke*. Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes, 1, 1839, s. 494–496, 499–500, 503–504, 505–507 a 510–511; d'ELVERT, Christian: *Franz Ritter von Mückusch* (dále jen *Franz Ritter von Mückusch*). In: d'ELVERT, Christian: *Geschichte der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde mit Rücksicht auf die bezüglichen Cultur-Verhältnisse Mährens und Österreichisch-Schlesiens 2* (dále jen *Geschichte*). Brünn 1870, s. 192–195.

(1742–1791), profesora Ernsta Mayera,¹² jistého Rautenstraucha a dvorního radu Krauseho.¹³ Jednalo se vesměs o význačné osobnosti, stojící v popředí osvícenské vědy tereziánské a josefínské éry, muže spojující dvorské prostředí, akademické kruhy a moderní vzdělávací instituce, jež procházely komplikovaným procesem modernizace.¹⁴ Jeho součástí byla i idea veřejného muzea jako vědecké a vzdělávací instituce. Skvělým způsobem ji vyjadřuje dvorní kabinet přírodnin, který v době Mückuschova vídeňského pobytu pořádal (konkrétně v letech 1776–1780) Ignác Born, jenž sestavil a vydal katalog sbírky *Index rerum naturalium Musei Caesarei Vindobonensis – Pars I. Testacea* (1778). Zlom v Mückuschově životě přinesl rok 1784, kdy opustil vojenskou dráhu a hodlal se věnovat přírodovědě jako soukromý učenec. Stalo se však, že při cestě do Opavy přišel o podstatnou část svého jmění. Nezbylo mu, než se nechat reaktivovat a až do konečného penzionování setrvat v různých vojenských funkcích (1789–1802). Avšak ještě jednou byl Mückusch povolán k vojenské službě – v dramatickém roce 1805, posledním, kdy bylo Rakousko zataženo do napoleonských válek.

Studia na gymnáziích v Opavě, Olomouci, Bílé Vodě (zde studoval logiku a metafyziku) a ve Vídni byla pro Franze Mückusche – a snad také pro jeho bratra Ernsta – důležitá ze dvou důvodů: jednak znamenala obeznámení s aktuální literaturou k právní, historické, politické, náboženské, ale i přírodovědné a technické (zejména agrotechnické) problematice, jednak přinesla osvojení si myšlenky moderního sekulárního veřejného muzea zvláště ve vazbě k vzdělávání mládeže. Morava byla v tomto ohledu velmi progresivním regionem díky olomoucké univerzitě, jakkoli ponížená na lyceum (1782–1827), a brněnské Společnosti pro povznesení orby a okruhu jejích exponentů. Úsilí po vzniku muzea mohli oba Mückuschové sledovat v Olomouci, kde se v letech, kdy se připravovalo opavské muzeum, formovaly či spíše po organizační a odborné stránce kodifikovaly studijní sbírky minerálů (Vincenc Pethke, katalog z roku 1814), konchylíí (Jakob Philipp Kulik, katalog z roku 1817) a ornitologických preparátů (Andreas Baumgar-

¹² Bezesporu míněn Joseph Ernst Mayer, exjezuita, profesor logiky, metafyziky a morální filozofie na vídeňské univerzitě, autor spisu *Philosophisches Gespräch über den Ursprung der Gesellschaft, Kultur und Politur* (1781).

¹³ GRABOWSKI, H.: c. d.; ENS, F.: c. d.; d'ELVERT, Ch.: *Franz Ritter von Mückusch – Jménem Rautenstrauch byl snad míněn publicista a satirik Johann Rautenstrauch* (1746–1801).

¹⁴ Ke kontextu СВОЙТКА, Matthias: *Lehre und Lehrbücher der Naturgeschichte an der Universität Wien von 1749 bis 1849*. Berichte der Geologischen Bundesanstalt, 83, Wien 2010, s. 48–61, zde bibliografie.

ten, katalog z roku 1822),¹⁵ nebo v Brně, kde v roce 1808 vzniklo matematicko-fyzikální muzeum filozofického ústavu, uspořádané pedagogem lycea Kasiánem Halaškou (1780–1847), v tisku prezentované v roce počátků opavského Gymnazijního muzea.¹⁶ Inspiraci skýtala rovněž Vídeň, kde působil Reginald Kneifel (1761–1829), rodák z Dolní Lipové, od roku 1805 profesor mineralogie a zoologie na Tereziánské akademii, který daroval opavskému muzeu sbírku konchylíí. Kneifel vstoupil do dějin vídeňské školy tím, že se podílel na budování školního muzea, navazujícího na přírodovědnou sbírku, v polovině 18. století založenou Theodorem Cravinem von Kronstein. Ředitel Theresinana Cronstein založil při škole také botanickou zahradu, mající význam z hlediska šíření botanických poznatků i z pohledu užitečnosti druhů pro hospodářství.¹⁷

Bratři Mückuschové spojili rozličné zkušenosti se zájmem o rodný kraj. K němu se nikdy nepřestali vztahovat, a to způsobem, jež lze vyložit z pohledu přechodného stadia mezi stavovskou a občanskou společností s jejími propastně odlišnými strategiemi: chtěli být řádní hospodáři, nepochybně myslící na osobní profit, a současně moderní lidé, kterým společenské postavení umožňuje rozvoj intelektuálních zájmů. Rozdíl mezi Ernstem a Frazem Mückuschovými je přitom zcela zásadní: Ernst odvozoval prestiž ze světského úřadu,¹⁸ jež mu zajistil finanční nezávislost, kterou zesilovalo vlastnictví statků Černá Voda a Stará Červená Voda na Javornicku. Jeho činnost naplňuje socioprofesionální status osvětského *úředníka*, u nějž moc, vyplývající z úřadu, se pojila s poznáním společenských, kulturních a historických jevů, s orientací v náboženských i politických otázkách současnosti a s ochotou

¹⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond Univerzita Olomouc, inv. č. 703, kniha č. 655, č. 705, č. 657 a inv. č. 706, kniha č. 658.

¹⁶ [HALLASCHKA, Cassian]: *Historisches Umriß des Entstehens und Fortganges des mathematisch-physikalischen Musäums an der k. k. philosophischen Lehranstalt in Brünn vom Jahre 1808 bis 1814*. Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 13. července 1814, č. 56, s. 329–333.

¹⁷ d'ELVERT, Christian: *Zur Geschichte der Pflege der Naturwissenschaften in Mähren und Schlesien insbesondere der Naturkunde dieser Länder, mit Rücksicht auf Böhmen und Oesterreich*. Brünn 1868, s. 171. K zahradě např. KLEMUN, Marianne: *Der Botanische Garten des Theresianums in Wien – ein alternatives wissenschaftliches Konzept des 18. Jahrhunderts*. Linzer Biologische Beiträge, 22, 2000, č. 2, s. 742.

¹⁸ Od 22. 11. 1784 krajským komisařem na Krnovsku, od 22. 2. 1787 guberniálním radou a krajským hejtmanem Opavského kraje se sídlem v Krnově, od 1793 se sídlem v Opavě, od 6. 5. 1813 v penzi. – Z titulu krajského hejtmana mj. předseda společné rozpočtové komise města Opavy, Krnova a měst nízkého knížectví. V přehledech např. HASSEL, G.: *Allgemeines Europäisches Staats- und Address-Handbuch für das Jahr 1809*, 1. Weimar 1809, s. 447; d'ELVERT, Christian: *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*. Brünn 1880, s. 453.

inovovat v mezích možného, diktovaného legislativou a tématy, jež přinášela každodenní administrativní praxe. Naproti tomu socioprofesionální status jeho bratra Franze Mückusche byl odlišný, byť hodnotová orientace totožná, resp. analogická: jeho celoživotním ideálem byla role *soukromého učenice*. K tomuto ideálu směřoval klopotně, vzdor existenčním starostem, jež překonal až ve stáří, poté kdy se po bratrově smrti usadil v Opavě a vykonával poručnictví vůči Ernstově nedospělé dceři.¹⁹

Ale aby na základě komparace Ernsta s Franzem nevznikla mýlka; Ernst nejenže nemohl, ale zjevně ani netoužil vystupovat z anonymity svého úřadu jinak, než jak by odpovídalo jeho sociálnímu postavení. O to důležitější byly ty sociální situace, jež naplnily skutky, které vstoupily do širšího povědomí a jsou dodnes připomínány. Náleží k nim úsilí po osamostatnění dnešní Železné – osady v Urbna pod Pradědem – založené v souvislosti se zbudováním hamru (1770) a tvořící součást sousedního Mnichova (do 1835). Ernstovu návštěvu v Železné v roce 1795, jejíž původní německý název byl odvozen z jeho jména (Buchbergsthal), měl pro budoucnost připomínat buk, který v centrální části obce přímo proti bývalé správní budově železáren roste dodnes. Jiným veřejným podnikem, kde se Mückuschovo jméno objevuje, byla stavba nové divadelní budovy v Opavě; dne 1. května 1804 provedl Ernst Mückusch poklep na základní kámen a lze se domnívat, že jeho zájmem o instituci a její fungování tímto neskončil. Divadlo bylo především dílem opavského purkmistra Johanna Josepha Schösslera (1761–1834), jednoho z iniciátorů vzniku Gymnaziálního muzea.

Dlouhodobé veřejné angažmá Ernstovi poskytla Královská slezská zemědělská společnost. Ta měla podobně jako hospodářské společnosti v dalších rakouských korunních zemích podle svých stanov rozvíjet *teoretické* podněty, týkající se inovací v hospodářství, a současně angažovat jako korespondenční členy lidi *patriotického* smýšlení.²⁰ Mückusch se stal jejím členem na druhé schůzi společnosti dne 23. května 1771 a po celou dobu její existence – tedy včetně období, kdy byl z titulu krajského hejtmána jejím kancléřem – vypra-

¹⁹ Z pohledu dějin intelektuality rakouského dílu Slezska by Franz Mückusch byl prvním, jenž naplňuje roli soukromého učenice. Další osobností tohoto typu by byl podstatně mladší Kajetán Koschatzky (1789–1824); není bez zajímavosti, že Koschatzky, původní profesí katolický kněz, získal na Mückuschovu přímluvu místo vychovatele u hrabat Sedlnických. Viz KRAVAR, Zdeněk: *Kajetán Koschatzky*. In: DOKOUPIL, Lumír (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Supplementum 1*. Ostrava 2011, s. 53.

²⁰ Tištěný *Plan der kaiserlichen-königlichen Agriculturs-Gesellschaft im Herzogthum Schlesien*, uložený v ZAO, fond Královská slezská zemědělská společnost Opava, inv. č. 2.

covával návrhy, dobrozdání a posudky k různým parciálním tématům z oblasti lesnictví, zemědělství nebo ovocnářství.²¹

Vhled do Ernstovy hodnotové orientace a neobyčejné šíře názorového spektra skýtá inventář jeho knihovny.²² Její prakticky povinnou součástí tvořily knihy, vydané opavskou filiálkou brněnského Trasslerova nakladatelství a tištěné zdejší tiskárnou. Finančně náročné vydání mnohasvazkových děl garantovala subskripce,²³ na níž se podílela zdejší honorace. Takto v Opavě vyšla vícesvazková díla Georgese-Louise Buffona (*Allgemeine Naturgeschichte* 1–7, 1784; *Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere* 1–16, 1785–1791), Mosese Mendelssohna (*Philosophische Schriften*, 1784–1785), Johanna Jacoba Eberta (*Naturlehre* 1–3, 1784) a beletristická díla protagonistů německé osvětské literatury Christopha Martina Wielanda (*Sämmtliche Werke* 1–8, 1785) a Friedricha Gottlieba Klopstocka (*Werke* 1–8, 1784–1788), tedy spisy čtenářsky prověřené, ba populární, přesto ale náročné, svědčící o společném sdílení určitých filozofických a morálních hodnot a estetických preferencí. Strukturu subskriptentů lze dnes odhalit jen obtížně; vedle Ernsta Mückusche k ní bezesporu náleželi Johann Joseph Schößler a dále ti, pro něž vlastnictví jednotlivých opusů je doloženo u konkrétních svazků, dnes uchovaných v knihovně Slezského zemského muzea v Opavě. Vlastnické značky prozrazují původ knih v knihovnách hrabat Arco (Hošťálkovy), Sedlnických z Choltic, šlechtických rodin Spens-Boden a Sobek-Skal (Štáblovice) a minoritského konventu v Krnově. Praxi vydávání naukové literatury v opavské Trasslerově tiskárně zahrnuje léta 1784–1791, tedy období velmi krátké na to, jak edičně náročná díla odtud vzešla, odpovídajícímu intervalu mezi zrušením cenzury za Josefa II. a jejím obnovením na počátku vlády Leopolda II.

Vedle Trasslerova nakladatelství je v opavských provinčních poměrech nejdůležitější kulturní institucí gymnázium. Oba Mückuschové k němu měli určitý specifický vztah: Ernst byl ředitelem opavského gymnázia v letech 1787–1813 z titulu funkce krajského hejtmána, Franz Mückusch se na počátku roku 1816 stal zástupcem gymnazijního ředitele, což byla nová funkce na rakouských gymnáziích, zřízená rozhodnutím Studijní dvorské komi-

²¹ ZAO, fond Královská slezská zemědělská společnost Opava, kart. 1, inv. č. 5, zápis o druhé schůzi společnosti. Nekrolog viz d'ELVERT, Christian: *Ernst Ritter von Mückusch*. In: d'ELVERT, Ch.: *Geschichte*, s. 116–117.

²² ŠOPÁK, Pavel: *Ernst Mückusch von Buchberg a Gymnazijní muzeum v Opavě. (Zamyšlení k dvoustému výročí úmrtí)*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 6, Opava 2014 (v tisku).

²³ V tiráži svazků označeno jako *im Verlage der Compagnie*.

se. A není bez zajímavosti, že Franze do této funkce doporučil purkmistr Schößler.²⁴

Jakkoliv je záměna Krnova za Opavu coby bydliště jak u Ernsta, tak později u Franze dána vnějšími, vzájemně odlišnými a se sledovaným tématem nesouvisejícími okolnostmi, zapadá do profilace Opavy jako moderního města ve smyslu centra intelektuality. Takto Opavu v posledních desetiletích 18. století vykreslil Milan Myška, který vyzvedl lékaře a zakladatele veřejné nemocnice Leopolda Heidericha (1755–1805), příslušníka Mückuschovy generace Johanna Rottera (1744–1819), katolického kněze a viceředitele gymnázia ve Vidnavě, později usazeného v Opavě, Franze Antona Schrämbla (1751–1803), ředitele opavské hlavní školy, později usazeného v Brně a minoritu Barnabáše Hankeho.²⁵ Pojítka tvořilo Trasslerovo nakladatelství, vedle Královské slezské zemědělské společnosti suplující jakousi učenou společnost, jež by v rakouské části Slezska nemohla vůbec existovat, odmyslíme-li šlechtické a měšťanské salony. Jak známo, učené společnosti, tedy ty, jež byly oficiálně podporovány a rozvíjely se na bázi hospodářských společností, představují pro konec 18. století jakousi premuzejní aktivitu. Tuto funkci lze v jistém smyslu slova přisoudit jak Královské slezské zemědělské společnosti, tak neoficiálnímu Trasslerovu kroužku – societám, jež ve specifických podmínkách slezské periferie plnily jedno důležité poslání: zprostředkovály vazby Opavanů k Brnu, Vídni a dalším kulturním centrům.

Tak jak tomu bylo v německých zemích, také v Rakousku po roce 1800 garantovala a rozvíjela vazby mezi intelektuály časopisecká produkce. Do ní byl zatažen i Franz Mückusch, který vedle popisu rostlinných druhů Karlovy Studánky v Klemmově monografii o lázeňském místě²⁶ otiskl v průběhu roku 1814 – tedy v roce samotných počátků opavského muzea – texty v brněnském časopise *Redlicher Verkündiger. Ein Archiv des Mannichfaltigen und Interessanten*.²⁷ V letech 1813–1814 jej vydával Karel Josef Jurende (1780–1842),

²⁴ Státní okresní archiv Opava (dále jen SOKA Opava), fond Archiv města Opava, kart. 56, inv. č. 806, Schösslerovo doporučení Franze Mückusche z 26. ledna 1816, adresované Krajskému úřadu v Opavě.

²⁵ Naposledy MYŠKA, Milan: *Faustin Ens. Životní příběh slezského intelektuála doby předbrežnové*. Opava 2003, s. 90, pozn. 5.

²⁶ Johann Nepomuk Klemm (1778–1846) byl od roku 1809 městský lékař v Bruntále, a z toho titulu fyzikus a lázeňský lékař v Karlově Studánce. KLEMM, Johann Nepomuk: *Der Sauerbrunn und die Schlammbäder in Karlsbrunn*. Wien 1826, Mückuschova kapitola nese název *Die Pflanzen aus der Gegend von Karlsbrunn*.

²⁷ Upozornil na ně až ŠEFČÍK, Erich: *František Mückusch jako geograf a geolog Jeseníků*. Vlastivědné listy, 15, 1989, č. 1, s. 12–14. Mückusch užíval pseudonym Der Veteran im Gesenke. Je snad autorem rovněž dvou textů, podepsaných změněným pseudonymem Der Veteran, a to *Das Schweigen und die Verschwiegenheit. Ein Span aus dem Gesenke*. Redlicher

rodák ze slezského Leskovce, a byl to bezesporu on, jenž Mückusche přiměl k sepsání příspěvků. Časopis přinášel drobné články, anekdoty a kuriozity, často vycházející ze srovnávání měřitelných údajů (podle principu, který je nejvyšší pomník, nejdelší most nebo nejhlubší propast apod.), zajímavosti podané statistickým výčtem dat, týkajících se demografických ukazatelů, dále veršované bonmoty a všemožné odkazy k politickým aktualitám, aforismy nebo důvtipné paralely mezi historickými událostmi. Současně podněcoval k rozvoji patriotického vztahu k vlasti, k zemi, k regionu, ke konkrétnímu místu. Základem zemského patriotismu (slovo země se přitom nepoužívalo) byl primárně cit – láska k místu a k jeho nezaměnitelné tvářnosti. Tak se naplňuje cíl publicistiky doby počínajícího *biedermeieru*: poučit i pobavit a ukázat na pestrost a zajímavost světa okolo nás. Mückuschovo pojednání o Jeseníkách²⁸ i ambiciózní nástin topografie Opavska,²⁹ ba i báseň, otištěná v červencovém čísle časopisu v roce 1814,³⁰ to jsou jedny z prvních připomínek rakouského dílu Slezska v celorakouském intelektuálním kontextu.

Jak rozumět této publikační aktivitě ve vztahu k definování pojmu *muzeum*? Nabízí se odpověď s platností definice, že muzeem se sbírka stává ve chvíli, kdy se včleňuje do vědecké aktivity a do kooperace mezi učenici; kdy přestává být pouhým servisem pro vzdělávání mládeže (jak bylo opakovane deklarováno při všemožných příležitostech), ale je zásobárnou pramenů a současně podnětů k bádání. Ona témata, jež Franz Mückusch sledoval, náležela soudobému přírodovědnému výzkumu, aplikovanému na slezský region. V souvislosti s tzv. geognosií, integrující poznatky geografické a mineralogicko-petrografické, se zajímal o vulkanickou činnost a odtud o původ výrazných terénních útvarů, například Cvilína.³¹ Nízký Jeseník a tamní sopky přitom poutaly zájem od roku 1805, kdy se k této tématice vyjádřil Christian Carl André.³² Mladší generaci badatelů reprezentuje Carl von Oeynhausner (1795–1865), pruský učenec a zakladatel slezské vulkanologie, jinak přede-

Verkündiger, srpen 1814, č. 12, sloupec 177–179, a *Ein Span aus dem Gesenke für Thee- und Kaffeeliebhaber und Liebhaberinnen*. Tamtéž, srpen 1814, č. 12, sloupec 184–186.

²⁸ Veteran im Gesenke [MÜCKUSCH VON BUCHBERG, Franz]: *Das Gesenke – Mährens nördliches äusserst merkwürdiges Hochgebirge*. Redlicher Verkündiger, únor 1814, č. 9, sloupec 130–136.

²⁹ Veteran im Gesenke [MÜCKUSCH VON BUCHBERG, Franz]: *Materialien zur topographischen Kunde des Troppauer Kreises in dem mährisch-schlesischen Gouvernement*. Redlicher Verkündiger, květen 1814, č. 30, sloupec 465–500.

³⁰ Veteran im Gesenke [MÜCKUSCH VON BUCHBERG, Franz]: *Räubenberg!* (...). Redlicher Verkündiger, červenec 1814, č. 2, sloupec 17–18.

³¹ SPATZIER, J.: c. d., s. 17.

³² KNOTEK, Zdeněk: *Geologická stavba nízkojesenických sopek, část I., Uhlířský Vrch*. Přírodovědný časopis slezský, 23, 1962, č. 1, s. 61–71.

vším autor rozšířeného díla, v němž citoval sbírky Gymnazijního muzea jako zdroj poznání, což nepřímě dokládá kontakt mimo jiné i s Mückuschem.³³ Na Mückuschovy znalosti navazoval ve svém přírodovědecké, geografickém a geognostickém přehledu poměrů rakouské části Slezska Kajetan Koschatzky, a to v partii věnované výskytu kamenného uhlí.³⁴ Již Josef Duda upozornil na Mückuschovu korespondenci s řadou učenců, z nichž vyniká August Kaluža a některé osobnosti z pruské strany slezské hranice. Tím se opavskému muzeu dostávalo věhlasu – a současně s touto intelektuální výměnou se z povýtce školní sbírky stávalo skutečné muzeum.³⁵

Gymnazijní muzeum v Opavě, vrcholná intelektuální aktivita opavské (a slezské) společnosti druhého decennia 19. století, stojí v průsečíku různých, pronikavě odlišných strategií.³⁶ Vystupuje jako 1) politikum, tj. jako součást procesu modernizace rakouského dílu Slezska v rámci státní politiky kompenzace ztráty podstatné části Slezska intenzifikací hospodářských aktivit, 2) jako forma stavovské reprezentace, 3) jako důsledek reformy gymnazijního vzdělávání, jež postihla všechny rakouské země, 4) jako produkt osvícenských nálad a lokálních intelektuálních potřeb, tj. jako resultát učenecských kroužků, vytvářených v opavské aristokraticko-měšťanské společnosti od konce 18. století, 5) jako projev soudobého romantismu, jenž má podobu patriotismu s důrazem na citový prožitek.³⁷ Každý z těchto aspektů je možné rozvinout a komentovat; upozorníme alespoň na jeden rys, který je nápadný, totiž na určitou kompromisnost muzea, což je viditelně v rozporu s tradovanou a v literatuře hojně multiplikovanou představou Gymnazijního muzea v Opavě jako nejstaršího muzea v českých zemích v *moderním* smyslu slova. Spíše se zdá, že Gymnazijní muzeum bylo posledním z muzeí starého typu, když už se mezi tím v Brně a Praze připravovala vskutku moderní

³³ OYENHAUSER, Carl von: *Versuch einer geognostischen Beschreibung von Oberschlesien und der höchst angrenzenden Gegenden von Polen, Galizien und österreichisch Schlesien*. Essen 1822, s. 45, 127, 356–357.

³⁴ KOSCHATZKY, Cajetan Rudolph: *Über Schlesien und dessen Naturkunde*. Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 27. listopadu 1819, č. 95, s. 380.

³⁵ DUDA, Josef: *První opavský botanik*. Přírodovědecký sborník Ostravského kraje, 12, 1951, s. 178–189; přehled zájmu pruských učenců o rakouský díl Slezska do roku 1850 viz ŠOPÁK, Pavel: *Hranice a její překonání: případ opavského muzejnictví a jeho tradic*. In: Opava – město na hranici. Sborník k dějinám města 8. Opava 2014, s. 42–45.

³⁶ ŠOPÁK, Pavel: *Rok 1814 – rok počátků. Pokus o reinterpretaci Gymnazijního muzea v Opavě*. Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce, 2014, č. 1, s. 42–54; Týž: *Věda v muzeu. Poznámky k výměru pojmu vědy na příkladu Gymnazijního muzea v Opavě v 19. a v první polovině 20. století*. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy, 5, 2014, č. 1, s. 16–32, zde citována starší literatura.

³⁷ Takto u Faustina Ense a Kajetána Koschatzského.

muzea. Toto tvrzení podporuje především skutečnost, že muzeum vzniklo na bázi privátní nadace, administrativně schválené v letech 1818–1819, která připomíná aristokratické nadace školské nebo náboženské fundace, tj. nevzniklo jako veřejná instituce, spjatá s některou jinou veřejnou institucí. Vazba ke gymnáziu byla fakticky ctností z nouze a současně upozorňuje na fakt, že muzeum sleduje funkci analogickou funkci sbírek olomouckého lycea, brněnského filosofického učiliště nebo přírodovědného muzea v Bratislavské univerzitě (založeno 1814). Naproti tomu jako muzeum vskutku v moderním smyslu slova, tj. jako muzeum *národní* figurovalo ve velkém přehledu národních muzeí Rakouského císařství, vydaném v roce 1818 a postihujícím muzea v Pešti, Praze, Štýrském Hradci, Brně, Opavě, Terstu a v někdejší Hermannstadt, dnešním Sibiu v Sedmíhradsku. Adjektivum *národní* neodpovídá pozdějšímu užívání ve smyslu nacionalismu a odráží osvěcenskou snahu po unifikaci centra a periferie; jinak řečeno, národní muzea sjednávají platnost kodexu hodnot a vzdělanostních norem v provinčním prostředí.³⁸

Aby bylo takto vnímáno, je třeba muzeu sjednat patřičnou prestiž. Sice nebylo nikdy řečeno, že by Gymnaziální muzeum mělo sloužit stavovské reprezentaci, nicméně podíl mocenských elit na jeho materiálním zabezpečení a fungování je zcela zásadní. Vzpomeňme, jak se Schössler, Ens a Mückusch v roce 1827 obrátili na velmistra řádu německých rytířů ve snaze získat prostředky, jež by umožnily muzeum rozvinout tak, aby vskutku sloužilo k *ozdobě knížectví*.³⁹ Adresátem memoranda byl patrně arcivévoda Antonín Viktor habsbursko-lotrinský (1779–1835), činný ve funkci řádového velmistra v letech 1804–1835, jenž se stal známým zájmy o botaniku a coby iniciátor vybudování několika botanických zahrad.

Vzdor společnému cíli a komplementaritě individuálních přístupů nelze nevidět odlišnosti v chápání opavského muzea mezi aktéry zakladatelského procesu. Jako symbolické vyjádření těchto odlišností lze připomenout dva nejstarší časové údaje z muzejních análů – 10. duben a 1. květen 1814. Prvé datum se týká hudební akademie, jež se toho dne uskutečnila se záměrem

³⁸ [SARTORI, Franz]: *Die Nationalmuseen des österreichischen Kaiserstaates: zu Pesth, zu Prag, zu Grätz, zu Brünn, zu Troppau, zu Triest, zu Hermannstadt*. Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, č. 59, 25. 7. 1818, s. 233–234, č. 60, 29. 7. 1818, s. 237–240, č. 62, 5. 8. 1818, s. 245–247, č. 65, 15. 8. 1818, s. 257–259, č. 69, 29. 8. 1818, s. 273–276, č. 75, 19. 9. 1818, s. 297–299, č. 80, 7. 10. 1818, s. 317–319, č. 81, 10. 10. 1818, s. 321–324, č. 80, 4. 11. 1818, č. 349–350, č. 89, 7. 11. 1818, s. 354–356, č. 90, 11. 11. 1818, 359–360, č. 92, 18. 11. 1818, s. 365–368.

³⁹ SOKA Opava, fond Archiv města Opava, kart. 57, inv. č. 818, dokument nese evidenční číslo sbírky městského muzea v Opavě č. 705, odkazem na přírůstkovou knihu městského muzea, uchovanou v Slezském zemském muzeu, víme, že dokument městskému muzeu v dubnu 1898 věnoval Gustav Schindler, úředník řádové administrativy.

získat finanční prostředky pro příští muzeum; jejím iniciátorem byl Faustin Ens (1782–1858), podstatně mladší než bratři Mückuschové, náležející již romantické generaci, a zájmem o hudbu blízký purkmistru Schößlerovi. Druhé datum se týká události zcela protichůdné: toho dne věnoval Ernst Mückusch příštímu muzeu Krünitzovu encyklopedii, aby tak vytvořil spolehlivý základ muzejní knihovně.

Takto dospíváme ke shrnutí vkladu bratrů Mückuschové do počátků Gymnazijního muzea. Ernst Mückusch k muzeu přistupoval jako k naplnění soudobého encyklopedismu ve smyslu intelektuální opory reformního úsilí, jež jako úředník sledoval. Symbolem a úběžníkem osvícenské učenosti se v německojazyčném prostředí stala Krünitzova encyklopedie, jejíž název (*Oeconomische Encyclopädie, oder allgemeines System der Land- Haus- und Staats-Wirthschaft*) jako by vyjadřoval šíři Mückuschového zájmu coby kancléře Královské slezské zemědělské společnosti a jako krajského hejtmana ve vazbě k brněnskému guberniu i k jednotlivým vrchnostem a městským správám svěřeného území, tedy Opavského kraje. Franz Mückusch sledoval strategii analogickou a i ta měla předstupeň v 18. století, když budováním herbáře a mineralogickými sběry prosazoval v opavském prostředí přírodovědnou systematiku v tradici, v 18. století založené a dosud uskutečňované v soukromých kolekcích.⁴⁰ Existence muzejního herbáře a mineralogické sbírky by však sama o sobě nestačila, kdyby nebyla spjata s komunikací s uenci a s Mückuschovým členstvím v učených společnostech, včetně brněnské Společnosti pro povznesení orby, neboť teprve až tyto aktivity posouvají školní sbírku opavského gymnázia do roviny skutečného muzea tím, že z ní činí součást intelektuální výměny, přesahující hranice města a regionu.

RESUMÉ

ERNST A FRANZ MÜCKUSCHOVÉ Z BUCHBERGU – ZAKLADATELÉ GYMNAZIJNÍHO MUZEA V OPAVĚ

Studie připomíná osobnosti Ernsta a Franze Mückuschů z Buchbergu, kteří se spolupodíleli na vzniku Gymnazijního muzea v Opavě. Proces založení muzea zahrnuje léta 1814–1818 a představuje vyvrcholení institucionalizace osvícenských podnětů, myšlenek a hodnot, recipovaných (prostřednictvím

⁴⁰ Ke kontextu zejména HUDEČEK, Jiří – HANÁK, František: *Historie přírodovědných aktivit v aristokratických kruzích na severovýchodní Moravě a ve Slezsku se zřetelem k zoologii*. Vlastivědný věstník moravský, 53, 2001, č. 1, s. 61–63.

čtyř) zejména z německého prostředí, díky osobním kontaktům a přátelským vazbám z Vídně, Vratislavi a z Brna. Ernst vystupoval jako úředník, hejtman Opavského kraje a současně kancléř Královské slezské zemědělské společnosti v Opavě, Franz Mückusch – profesí voják – jako soukromý učenec se zájmem o přírodu, zejména botaniku a mineralogii Jeseníků. Ernst Mückusch dne 1. května 1814 věnoval budoucímu Gymnaziálnímu muzeu Krünitzovu encyklopedii; Franz Mückusch věnoval herbář a především čas, potřebný k rozšiřování sbírek a jejich systematickému zpracování dle vědecké taxonomie. Díky Mückuschovým kontaktům s učiteli z pruské části Slezska, Brna nebo Vídně získalo muzeum věhlas a stalo se součástí intelektuální výměny a diskuse o aktuálních tématech.

Klíčová slova: Slezsko rakouské, Opava, Gymnaziální muzeum, památky historické, dějiny přírodních věd, Mückusch von Buchberg, Ernst, Mückusch von Buchberg, Franz

SUMMARY

ERNST AND FRANZ MÜCKUSCH FROM BUCHBERG – FOUNDERS OF THE GRAMMAR SCHOOL MUSEUM IN OPAVA

The study deals with personalities Ernst and Franz Mückusch from Buchberg who participated in the establishment of the Grammar School Museum in Opava. The process of establishment includes years 1814–1818 and meant the climax of institutionalization of enlightened impulses, thoughts and values accepted (through reading) especially from the German environment thanks to personal contacts and friendly relations from Vienna, Wrocław and Brno. Ernst represented a clerk, Hetman of Opava region and at the same time Chancellor of the Royal Silesian Agricultural Society in Opava, Franz Mückusch – a soldier by his profession – was a private scholar with the interest in nature, primarily botany and mineralogy of Jeseníky. On 1st May 1814, Ernst Mückusch donated the Krünitz encyclopaedia to the future Grammar School Museum; Franz Mückusch gave a herbarium and especially time necessary for the enlargement of collections and their systematic processing according to the scientific taxonomy. Thanks to Mückusch's contacts with scholars from Prussian Silesia, Brno or Vienna, the museum was renowned and became the part of the intellectual exchange and discussion about contemporary topics.

Keywords: Silesian Austrian, Opava, Grammar School Museum, historical sights, history of natural sciences, Mückusch von Buchberg, Ernst, Mückusch von Buchberg, Franz

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova třída 37
746 01 Opava
e-mail: pavel.sopak@fpf.slu.cz